

BEATA ZARZYCKA

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Katedra Psychologii Społecznej i Psychologii Religii

STRUKTURA CZYNNIKOWA POLSKIEJ ADAPTACJI SKALI POCIESZENIA I NAPIĘCIA RELIGIJNEGO

Celem artykułu jest prezentacja podstaw teoretycznych oraz struktury wewnętrznej polskiej adaptacji Skali Poczucia i Napięcia Religijnego (*Religious Comfort and Strain Scale* – RCSS) autorstwa Yali, Exline, Wood i Worthington. Opierając się na wynikach eksploracyjnych analizy czynnikowej ustalono, że polska wersja RCSS ma strukturę czteroczynnikową: składa się z jednowymiarowej podskali Poczucie religijne oraz trzech podskal napięcia religijnego: (1) Negatywne emocje wobec Boga, (2) Lęk-Wina i (3) Negatywne interakcje społeczne związane z religią. Choć wskazane są dalsze prace adaptacyjne nad RCSS analiza własności psychometrycznych metody ujawniła, że może ona stanowić cenne narzędzie w badaniach nad funkcjonalnymi aspektami religijności.

Słowa kluczowe: funkcje religijności, zmagania religijne, pomiar religijności.

WPROWADZENIE

Ludzie czerpią z religii wsparcie i pocieszenie, otuchę oraz poczucie bezpieczeństwa (Jonas i Fischer, 2006). Życie religijne może zaspokajać potrzebę więzi, dostarczać wskazówek, jak radzić sobie z przeciwnościami losu, i ukształtować poczucie sensowności życia (Kirpatrick, 2004; Park, 2005). W religii zawarte jest pytanie o ostateczną prawdę, a także odpowiedzi na najgłębsze kwestie dotyczące życia, cierpienia i śmierci (Elliott i Hayward, 2007). Religijność może ułatwiać człowiekowi zrozumienie świata, siebie i swojego miejsca w świecie, dostarczać odpowiedzi na problemy życia oraz siły do stawienia im czoła (Pargament, 1997; Pargament, Koenig i Perez, 2000). Wspierająca rola religii uwi-

Adres do korespondencji: BEATA ZARZYCKA – Katedra Psychologii Społecznej i Psychologii Religii, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: zarzycka@kul.lublin.pl

dacznia się szczególnie wyraźnie w sytuacjach trudnych, niezrozumiałych lub granicznych (Park, 2005).

Jakkolwiek prawdą jest, że życie religijne może być źródłem pocieszenia i wsparcia, to jednak zawiera ono również znaczący potencjał dla wewnętrznych napięć i zmagających (Exline, Yali i Sanderson, 2000). Na przykład ludzie postrzegają Boga jako odległego lub karzącego (Benson i Spilka, 1973; Coe, 2000). Nie są zgodni w podstawowych kwestiach doktryny religijnej lub czują się rozczarowani instytucją religijną (Krause, Chatters, Meltzer i Morgan, 2000). Religia bywa źródłem wewnętrznych napięć, gdy koncentruje uwagę człowieka na osobistym grzechu i perspektywie potencjalnej kary ze strony Boga (Virkler, 1999). Normatywne zasady zawarte w religii nierzadko bywają dla człowieka wyzwaniem i zobowiązują do podjęcia działań, które rodzą dyskomfort (Exline, 2002). Wierzeniu towarzyszą wątpliwości, a zaangażowanie religijne jest przeplatane doświadczeniami kryzysów, odchodzenia i powrotów do religii (Streib, Hood, Keller, Csöff i Silver, 2009). Ludzie gniewają się na Boga w reakcji na negatywne wydarzenia życiowe, zwłaszcza związane z cierpieniem i niesprawiedliwością, a także w odpowiedzi na osobiste rozczarowania i porażki (por. Pargament, Murray-Swank, Magyar i Ano, 2004). Religia jest zatem źródłem otuchy i napięcia, integruje i dezintegruje, przynosi ulgę i napędza poczuciem winy, dostarcza pocieszenia i wsparcia, bywa jednak również źródłem stresu i wewnętrznych zmagających.

Exline i współpracownicy (2000) skonstruowali skalę do pomiaru religijności jako źródła pocieszenia i napięcia (*Religious Comfort and Strain Scale* – RCSS). W prezentowanym artykule przedstawiono strukturę czynnikową i wskaźniki rzetelności polskiej wersji RCSS. Artykuł zawiera trzy części. W pierwszej przedstawiono teoretyczny i empiryczny kontekst ujmowania religijności jako źródła pocieszenia i napięcia. W części drugiej opisano oryginalną wersję RCSS oraz procedurę polskiej adaptacji. Część trzecia zawiera strukturę czynnikową polskiej wersji metody i jej wskaźniki rzetelności.

KONTEKST:

RELIGIA JAKO ŹRÓDŁO POCIESZENIA I NAPIĘCIA

Religia znajduje się w kręgu istotnych czynników kulturowych, nadających strukturę i znaczenie ludzkim doświadczeniom i zachowaniom. W ciągu ostatnich trzydziestu lat psychologowie odkryli i opisali pozytywne funkcje religijności w różnych obszarach przystosowania społecznego, zdrowia somatycznego i psychicznego, dobrostanu i jakości życia (zob. Koenig, 1997; Koenig, McCul-

lough i Larson, 2001) oraz potencjalne korzyści z religii jako mechanizmu radzenia sobie (zob. Pargament, 1997). Na przykład wysoka częstość uczestniczenia w nabożeństwach religijnych współwystępowała z niskim poziomem depresji i symptomów somatycznych (Schumacher, Wilz, Gunzelmann i Brähler, 2000), a zaangażowanie religijne korelowało dodatnio z dobrym nastrojem i poczuciem spójności wewnętrznej (Ellison, 1991; Saraglou, 2002). Wewnętrzna orientacja religijna (Allport i Ross, 1967) korelowała dodatnio z satysfakcją z życia (Zwingmann, 1991), przystosowaniem społecznym (Koenig, Kvale i Ferrel, 1988; Watson, Morris i Hood, 1994), samokontrolą i lepszym funkcjonowaniem psychicznym (Bergin, Masters, i Richard, 1987). Rezultaty licznych badań wskazują na pozytywną rolę religijności w profilaktyce chorób, radzeniu sobie z chorobą i zdrowieniu (Acklin, Brown i Mauger, 1983; Mueller, Plevak i Rummans, 2001; Ryan, Rigby i King, 1993; Tagay, Erim, Brähler i Senf, 2006). Biorąc pod uwagę pragmatyczne korzyści, jakich dostarcza religia, naturalny wydaje się taki sposób myślenia, w którym religia postrzegana jest jako źródło otuchy i narzędzie wykorzystywane w procesach radzenia sobie ze stresem i trudnymi wydarzeniami życiowymi (Exline, 2002).

Życie religijne dostarcza jednak nie tylko korzyści, ale stanowi również źródło stresu i kontekst wewnętrznych zmagania. Zmagania religijne to pojęcie obejmujące szeroki zakres zjawisk: poczucie winy z powodu osobistego grzechu, wątpliwości dotyczące doktryny religijnej, konflikt, wątpienie, napięcia związane ze sprawami wiary, więzią z Bogiem, relacjami z liderami religijnymi i osobami wierzącymi. Chociaż sam termin „zmagania religijne” pojawił się w psychologii religii stosunkowo niedawno, to na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat eksplorowano szereg zjawisk przynależących do tej kategorii.

Pewne podobieństwo funkcjonalne do zagadnienia zmagania religijnego można odnaleźć w koncepcji religijnego radzenia sobie ze stresem. Pargament (1997) rozróżnił tzw. pozytywny i negatywny religijny wzorzec radzenia sobie. Pierwszy wyraża bliską i bezpieczną relację religijną oraz przejawia się w takich zachowaniach, jak dobrowolne przewartościowanie religijne, poszukiwanie wsparcia duchowego, duchowa łączność, religijne radzenie sobie oparte na współpracy, poszukiwanie wsparcia od duchownych lub współwyznawców, przebaczenie, oczyszczenie i pomaganie religijne. Drugi wyraża słabą więź lub brak więzi z Bogiem i znajduje wyraz w takich zachowaniach, jak przewartościowanie w kategoriach mocy (negatywne) lub kary Bożej, duchowe niezadowolenie, religijne radzenie sobie ukierunkowane na siebie, interpersonalne religijne niezadowolenie i przewartościowanie demoniczne. Właśnie kategoria negatywnego radzenia sobie ze stresem bliska jest pojęciu zmagania religijnego. Potwierdzają to

również rezultaty badań empirycznych, które wskazują, że wzorzec pozytywnego religijnego radzenia sobie korelował dodatnio ze wskaźnikami dobrostanu, satysfakcji i przystosowania psychospołecznego, podczas gdy negatywne radzenie sobie korelowało ujemnie ze wskaźnikami zdrowia oraz dodatnio ze wskaźnikami dyskomfortu i niskiej jakości życia (Manne, Taylor, Dougherty i Kemeny, 1997; Pargament, Koenig, Tarakershwar i Hahn, 2001; Rook, 1984; Pargament i in., 1998; Schuster, Kessler i Aseltine, 1990).

Późniejsze badania empiryczne były ukierunkowane na eksplorację różnych kategorii napięcia religijnego (zob. np. Hunsberger, McKenzie, Pratt i Prancer, 1993; Idler i in., 2003; Kooistra i Pargament, 1999; Krause i in., 2000). Badano na przykład wątpliwości religijne (np. Krause, Ingersoll-Dayton, Ellison i Wulff, 1999), religijne poczucie winy (np. Exline i in., 2000) i gniew wobec Boga (Pargament i in., 2001). Sprawdzano częstość występowania tych zjawisk w różnych próbach oraz ich związki ze wskaźnikami zdrowia, dobrostanu i jakości życia. Z badań tych wynika, że dorośli (np. Nielsen, 1998), studenci (np. Hunsberger, Pratt i Prancer, 2002; Kooistra i Pargament, 1999), hospitalizowani pacjenci (np. Fitchett, Rybarczyk, DeMarco i Nicholas, 1999; Pargament i in., 2001), a nawet liderzy religijni (np. Krause, Ellison i Wulff, 1998; Pargament i in., 2001) doświadczają napięć religijnych. Dane empiryczne sugerują również, że poszczególne kategorie napięć religijnych współwystępują z gorszymi wskaźnikami zdrowia psychicznego i funkcjonowania religijnego. Na przykład lęk religijny i religijne poczucie winy korelowały dodatnio z ryzykiem próby samobójczej w populacji klinicznej (Exline i in., 2000). Wątpliwości religijne korelowały ujemnie z dobrostanem, przy czym efekt ten był silniejszy u osób młodszych niż u starszych (Krause i in., 1999). U członków grup religijnych wątpliwości religijne korelowały ujemnie z samooceną i ogólnymi wskaźnikami przystosowania psychologicznego, a także dodatnio z niepokojem i negatywnym nastrojem. Podobnie u studentów wątpliwości religijne współwystępowały z ogólnie gorszymi wskaźnikami funkcjonowania psychologicznego, religijnego i z negatywnym nastrojem (Pargament i in., 1998). Wzrastające zainteresowanie tą problematyką i systematycznie podejmowane badania empiryczne tworzyły stopniowo fundament dla nowego konstruktu.

Próbę syntetycznego opisu i operacjonalizacji religijności jako źródła pocieszenia i napięcia zaproponowała Julie Exline (Exline, 2002; Exline i Rose, 2005). Pocieszenie religijne zostało opisane za pomocą potencjalnych korzyści, jakie ludzie mogą czerpać z religii, to znaczy: (1) pozytywnej relacji z Bogiem i (2) korzyści z wiary. Natomiast trudności, jakich doświadczają ludzie religijni, zostały opisane za pomocą trzech kategorii, określonych jako: (1) negatywne

postawy wobec Boga, (2) wewnętrzne rozterki związane z wiarą i (3) napięcia interpersonalne związane z religią. We współpracy z Yali, Sanderson, Wood i Worthington Exline skonstruowała kwestionariusz do pomiaru wybranych kategorii pocieszenia i napięcia religijnego.

KONSTRUKCJA SKALI POCIESZENIA I NAPIĘCIA RELIGIJNEGO

Skala Pocieszenia i Napięcia Religijnego została opublikowana po raz pierwszy w 2000 roku jako 20-itemowy kwestionariusz, mierzący pocieszenie i napięcie, jakie może rodzić w człowieku religia (zob. Exline i in., 2000). Respondenci odpowiadali na pytanie: „W jakim stopniu aktualnie przeżywasz każde z podanych niżej doświadczeń?” Odpowiedzi były udzielane na 4-punktowej skali (0 – w ogóle; 3 – ekstremalnie). Skala Pocieszenie religijne zawierała siedem pozycji (31,2% wariancji, $\alpha = 0,87$), natomiast w skali Napięcie religijne ($\alpha = 0,71$) wyodrębniono trzy podskale: Alienacja od Boga (pięć pozycji, 13,4% wariancji, $\alpha = 0,77$), Lęk-Wina (cztery pozycje, 8,1% wariancji, $\alpha = 0,72$) i Rozdźwięk religijny (cztery pozycje, 5,9% wariancji, $\alpha = 0,67$). Cztery składowe wyjaśniały łącznie 55% wariancji wyników w religijności (zob. Exline i in., 2000).

Analiza własności psychometrycznych RCSS ujawniła potrzebę skorygowania niektórych pozycji skali oraz uzupełnienia jej o nowe twierdzenia. Skorygowaną wersją metody kontynuowano badania. Na uzyskanych danych autorzy przeprowadzili eksploracyjną analizę czynnikową (EFA), która wykazała, że RCSS ma strukturę 5-czynnikową. Składa się z dwóch podskal mierzących pocieszenie religijne oraz trzech podskal mierzących napięcie religijne. Autorzy opisali podskale pocieszenia religijnego w następujący sposób (J. J. Exline, prywatna korespondencja, 17 lutego 2009 r.):

1. Pozytywna relacja z Bogiem: poczucie zaufania do Boga, postrzeganie Boga jako wszechmogącego, wspierającego i troszczącego się o człowieka;

2. Korzyści z wiary (oprócz relacji z Bogiem): postrzeganie wiary jako źródła siły, pokoju, harmonii, poczucia sensu i celowości życia.

Natomiast podskale napięcia religijnego określono jako (J. J. Exline, prywatna korespondencja, 17 lutego 2009 r.):

1. Negatywne emocje wobec Boga: negatywne uczucia wobec Boga; postrzeganie Boga jako niesprawiedliwego, niegodnego zaufania, okrutnego, opuszczającego człowieka;

2. Negatywne interakcje społeczne związane z religią: negatywne emocje i relacje z ludźmi wierzącymi;

3. Lęk-Wina: zaabsorbowanie własnymi grzechami, poczucie winy, poczucie nieprzebaczenia przez Boga.

Uaktualniona wersja RCSS zawierała 24 pozycje i otrzymała 11-punktowy format odpowiedzi (0 – w ogóle, 10 – ekstremalnie). Wersja ta była podstawą adaptacji do warunków polskich.

Polska adaptacja RCSS

Oryginalną, angielską wersję RCSS otrzymano od Exline w 2009 roku i przetłumaczono na język polski. Tłumaczenie wykonano zgodnie z wytycznymi Międzynarodowej Komisji Testów (Hambleton, 2001). Zastosowano procedurę translacji, to znaczy wiernego tłumaczenia, z możliwością wprowadzenia niezbędnych modyfikacji, gdy specyfika językowa oryginału mogłaby powodować nierównowagę narzędzia (Drwal, 1995). Trzech anglistów przetłumaczyło twierdzenia skali z języka angielskiego na polski. Na podstawie tego materiału ustalono wstępną postać polskiej wersji metody. Wersję tę przekazano innemu anglistce, który wykonał tłumaczenie zwrotne na język angielski. Korzystając z komentarzy tłumaczy, przygotowano pierwszą eksperymentalną postać polskiej wersji RCSS. Tą wersją przeprowadzono badania, na podstawie których ustalono wewnętrzną strukturę skali.

Opis badanych osób

Badania zostały przeprowadzone w latach 2009-2011 na trzech grupach osób dorosłych. Łącznie przebadano 995 respondentów, 512 kobiet i 483 mężczyzn, w wieku od 18 do 79 lat ($M = 35,75$; $SD = 16,30$). Charakterystykę badanych grup przedstawiono w Tabeli 1. Dane uzyskane we wszystkich grupach wykorzystano do ustalenia struktury czynnikowej RCSS oraz rzetelności poszczególnych podskal.

Tabela 1
Charakterystyka badanych osób

Próba		Liczebność			Wiek			
		kobiety	mężczyźni	razem	<i>M</i>	<i>SD</i>	Min.	Maks.
Grupa 1	Dorośli	331	301	632	41,73	16,82	18	79
Grupa 2	Dorośli	132	134	266	25,00	7,53	19	61
Grupa 3	Dorośli	50	47	97	25,77	8,99	18	60
Razem		513	482	995	30,83	11,11	18	79

Struktura wewnętrzna RCSS

W eksploracji struktury czynnikowej RCSS posłużono się analizą głównych składowych (PCA) z rotacją Varimax.

Przed przystąpieniem do zastosowania analizy czynnikowej sprawdzono, czy między zmiennymi wykorzystanymi w badaniu istnieją zależności. Silna korelacja między zmiennymi wskazuje na duże prawdopodobieństwo, że takie zmienne utworzą silne i łatwe w interpretacji czynniki. Technikami pozwalającymi na ocenę adekwatności próby są test Kaisera-Meyera-Olkina (KMO) i miara adekwatności doboru każdej indywidualnej zmiennej (MSA). Współczynnik KMO przyjmuje wartości z przedziału od 0 do 1. Im wyższa jest jego wartość, tym silniejsze są podstawy do zastosowania analizy czynnikowej w ocenie związków między zmiennymi obserwowalnymi. Na podstawie wielkości wskaźnika MSA można eliminować z badań pojedyncze zmienne. Wartości MSA mniejsze od 0,5 sugerują, że korelacje zmiennej nie mogą być wytłumaczone przez inne zmienne i powinny być wyeliminowane z dalszej analizy. W prezentowanym zbiorze danych KMO = 0,94, a najniższe MSA = 0,82, co potwierdza wysoką adekwatność próby.

Celem ustalenia liczby podskal polskiej wersji RCSS zastosowano szereg analiz liczby składowych. Zgodnie z kryterium Kaisera należy wyodrębnić te składowe, których wartości własne są większe od 1. Zatem w RCSS powinny zostać wyodrębnione cztery składowe (zob. Tabela 2).

Tabela 2

Wartości własne i procent wyjaśnianej wariancji dla proponowanych struktur czynnikowych RCSS

Składowa	Początkowe wartości własne			Sumy kwadratów ładunków po wyodrębnieniu			Sumy kwadratów ładunków po rotacji		
	ogółem	% wariancji	% skumulowany	ogółem	% wariancji	% skumulowany	ogółem	% wariancji	% skumulowany
1	8,85	36,89	36,89	8,85	36,89	36,89	7,44	31,00	31,00
2	4,08	16,99	53,88	4,07	16,98	53,88	3,82	15,93	46,93
3	1,44	6,01	59,89	1,44	6,01	59,89	2,70	11,24	58,18
4	1,05	4,37	64,26	1,04	4,36	64,26	1,45	6,07	64,26

Kryterium Kaisera ma jednak wiele ograniczeń, m.in. wykazuje tendencję do przeszacowywania liczby składowych i jest oceniane jako dość arbitralne (Hayton, Allen i Scarpello, 2004). Zatem, do oceny liczby składowych RCSS zastosowano pięć dodatkowych kryteriów: wykres osypiska Cattella, analizę równole-

głą, analizę optymalnych współrzędnych, czynnik narostu i metodę opartą na regresji wielorakiej. Jedynie czynnik narostu sugerował, że należy wyodrębnić tylko jedną składową. Wszystkie pozostałe metody wykazały, że powinny zostać wyodrębnione cztery składowe (zob. Tabela 3).

Dodatkowo przeprowadzono weryfikację jakości przywrócenia pierwotnej macierzy korelacji na podstawie rozwiązania 4-komponentowego. Współczynnik korelacji Pearsona między macierzą korelacji pierwotną i odtworzoną wyniósł 0,99, co świadczy o trafności przyjętego rozwiązania.

Tabela 3

Analiza liczby składowych RCSS według kryteriów graficznych i liczbowych

Kryterium	Liczba składowych
Wartość własna > 1	4
Wykres osypiska	4
Analiza równoległa	4
Optymalne współrzędne	4
Czynnik narostu	< 2
Regresja wieloraka	4

Analiza głównych składowych ujawniła cztery zestawy pozycji, wyjaśniające łącznie 64,26% wariancji wyników w RCSS (zob. Tabela 4).

Uzyskane składowe zostały określone jako:

Pocieszenie religijne, składowa 1, zawiera 10 pozycji, wyjaśniających łącznie prawie 37% wariancji wyników. Należą do niej wszystkie twierdzenia, które w wersji oryginalnej tworzyły dwa czynniki: Pozytywna relacja z Bogiem i Korzyści z wiary.

Negatywne emocje wobec Boga (B-Neg), składowa 2, zawiera sześć pozycji, wyjaśniających prawie 17% wariancji wyników. Oprócz pięciu pozycji tworzących tę podskalę w oryginalnej RCSS, w wersji polskiej znalazła się tutaj nieoczekiwane pozycja 19 (*Jesteś przekonany/przekonana, że Bóg nie pochwala ciebie*), która w wersji angielskiej należała do czynnika Lęk-Wina.

Lęk-Wina (L-W), składowa 3, zawiera sześć pozycji, wyjaśniających 6% wariancji wyników. Pozycja 6 (*Jesteś przekonany/przekonana, że Bóg ocenia cię jako złego człowieka*), która w wersji oryginalnej należała do tego czynnika, uzyskała wysoki ładunek w dwóch czynnikach: Lęk-Wina i Negatywne emocje wobec Boga. Natomiast nieoczekiwane znalazła się tutaj pozycja 5 (*Obawiasz się, że ludzie wierzący potępia cię za twoje błędy*), która w wersji oryginalnej należała do czynnika *Negatywne interakcje społeczne związane z religią*.

Tabela 4

PCA z rotacją Varimax: ładunki czynnikowe dla uzyskanych składowych i procent wyjaśnianej wariancji

Numer pozycji	Podskala	Twierdzenia	Składowe			
			1	2	3	4
RCSS 14	W-Poz 04	Czujesz, że wiara dostarcza ci energii.	0,88	-0,06	0,01	-0,11
RCSS 21	B-Poz 04	Czujesz, że Bóg cię wspiera.	0,87	-0,25	0,00	0,00
RCSS 22	B-Poz 05	Czujesz, że Bóg dba o ciebie i się tobą opiekuje.	0,85	-0,22	0,01	0,03
RCSS 18	W-Poz 05	Uważasz, że twoja religia lub duchowość dają ci wewnętrzny pokój.	0,85	-0,11	-0,00	-0,13
RCSS 04	W-Poz 01	Uważasz, że twoja wiara daje ci poczucie sensu i celowości życia.	0,85	-0,10	0,06	-0,16
RCSS 01	B-Poz 01	Ufasz Bogu, że chroni cię i troszczy się o ciebie.	0,84	-0,18	0,09	0,00
RCSS 20	B-Poz 03	Czujesz się kochany przez Boga.	0,84	-0,21	-0,04	0,00
RCSS 08	W-Poz 02	Uważasz, że twoja wiara jest źródłem siły.	0,83	-0,11	0,02	-0,17
RCSS 13	W-Poz 03	Postrzegasz wiarę jako źródło pokoju i harmonii.	0,79	-0,12	0,04	-0,14
RCSS 15	B-Poz 02	Postrzegasz Boga jako wszechmocnego i wszechwiedzącego.	0,73	-0,20	0,09	-0,01
RCSS 09	B-Neg 03	Masz poczucie, że Bóg cię zawiódł.	-0,19	0,76	0,16	0,14
RCSS 23	B-Neg 05	Czujesz się opuszczony / opuszczona przez Boga.	-0,25	0,75	0,25	0,07
RCSS 07	B-Neg 02	Postrzegasz działania Boga jako niesprawiedliwe.	-0,22	0,74	0,07	0,11
RCSS 12	B-Neg 04	Postrzegasz Boga jako niedobrego.	-0,12	0,73	0,06	0,14
RCSS 03	B-Neg 01	Czujesz gniew w stosunku do Boga.	-0,15	0,72	0,06	0,17
RCSS 19	L-W 05	Jesteś przekonany / przekonana, że Bóg nie pochwała ciebie.	-0,19	0,49	0,39	0,06
RCSS 10	L-W 02	Obawiasz się, że Bóg potępi cię za twoje winy.	-0,00	0,24	0,72	0,06
RCSS 17	L-W 04	Odczuwasz silne poczucie winy w związku ze swoimi grzechami i błędami.	0,32	-0,05	0,68	0,05
RCSS 11	L-W 03	Uważasz grzech za przyczynę twoich problemów.	0,21	-0,07	0,67	-0,10
RCSS 24	L-W 06	Uważasz, że popełniłeś / popełniłaś grzech zbyt ciężki, by mógł być odpuszczony.	-0,05	0,28	0,65	0,10
RCSS 06		Jesteś przekonany / przekonana, że Bóg ocenia cię jako złego człowieka.	-0,12	0,48	0,54	0,00
RCSS 05	S-Neg 02	Obawiasz się, że ludzie wierzący potępia cię za twoje błędy.	-0,04	0,19	0,50	0,29
RCSS 02	S-Neg 01	Odczuwasz urazę w stosunku do innych w twojej grupie religijnej, np. parafii.	-0,09	0,19	0,11	0,82
RCSS 16	S-Neg 03	Masz złe wspomnienia związane z religią lub ludźmi wierzącymi.	-0,20	0,31	0,08	0,68
Procent wariancji wyjaśnionej			36,89	16,98	6,01	4,36

Uwaga. B-Poz – Pozytywna relacja z Bogiem; W-Poz – Korzyści z wiary; B-Neg – Negatywne emocje wobec Boga; S-Neg – Negatywne interakcje społeczne związane z religią; L-W – Lęk-Wina.

Negatywne interakcje społeczne związane z religią (S-Neg), składowa 4, zawiera tylko dwie pozycje, wyjaśniające niewiele ponad 4% wariancji wyników. W polskiej wersji, w odróżnieniu od oryginału, zabrakło tutaj pozycji 5 (*Obawiasz się, że ludzie wierzący potępiają cię za twoje błędy*).

Rzetelność RCSS

Rzetelność RCSS oszacowano metodą spójności wewnętrznej. Ponieważ α Cronbacha nie jest optymalnym wskaźnikiem dolnej granicy rzetelności, obliczono dodatkowo λ_6 Guttmana (Sijtsma, 2009). W Tabeli 5 przedstawiono statystyki opisowe i wskaźniki rzetelności dla podskal.

Tabela 5
Statystyki opisowe i wskaźniki rzetelności (α , λ_6) dla podskal RCSS

RCSS	<i>M</i>	<i>SD</i>	α	λ_6
Pocieszenie religijne	7,14	2,37	0,96	0,96
Lęk-Wina	3,04	1,81	0,74	0,73
Negatywne emocje względem Boga	1,63	1,53	0,86	0,84
Negatywne interakcje społeczne związane z religią	2,80	1,99	0,56	0,41

W podskali Pocieszenie religijne uzyskano wysoki wskaźnik rzetelności ($\alpha/\lambda_6 = 0,96$). W dwóch podskalach napięcia religijnego rzetelność była również wysoka: Negatywne emocje wobec Boga od 0,84 (λ_6) do 0,86 (α) i Lęk-Wina od 0,73 (λ_6) do 0,74 (α). Natomiast w podskali Negatywne interakcje społeczne związane z religią uzyskano wskaźnik niższy niż 0,70: α wynosiła 0,56, a λ_6 była jeszcze niższa i osiągnęła wartość zaledwie 0,41. Niską spójność wewnętrzną podskali Negatywne interakcje społeczne związane z religią uzyskali również autorzy wersji oryginalnej. Mogą istnieć dwie przyczyny tak niskiej rzetelności tej podskali. Po pierwsze, ma ona tylko dwie pozycje. Po drugie, pozycje tworzące podskalę S-Neg odnoszą się do odmiennych aspektów napięć społecznych.

Trafność wewnętrzna

Zgodnie z przyjętym modelem teoretycznym zakładano wystąpienie dodatkowych korelacji między trzema podskalami napięcia religijnego (B-Neg, S-Neg i Lęk-Wina). Równocześnie oczekiwano ujemnych powiązań między podskalą

Pocieszenie religijne a dwiema podskalami napięcia religijnego: B-Neg i S-Neg. Natomiast podskala Lęk-Wina nie powinna korelować z podskala Pocieszenie religijne.

Uzyskany wzorzec zależności był zgodny z oczekiwanym. Odnotowano dodatnie korelacje między trzema typami napięcia religijnego: podskala Negatywne emocje względem Boga korelowała dodatnio z podskala Negatywne interakcje społeczne związane z religią oraz podskala Lęk-Wina. Dodatnią korelację stwierdzono również między podskala Negatywne interakcje społeczne związane z religią i podskala Lęk-Wina. Natomiast Pocieszenie religijne korelowało ujemnie z Negatywnymi emocjami względem Boga i Negatywnymi interakcjami społecznymi związanymi z religią, jednak nie korelowało z podskala Lęk-Wina (zob. Tabela 6).

Tabela 6

Interkorelacje podskal polskiej wersji RCSS (r Pearsona)

RCSS	Pocieszenie	Lęk-Wina	B-Neg
Lęk-Wina	0,04		
B-Neg	-0,42***	0,42***	
S-Neg	-0,27***	0,37***	0,51***

Uwaga. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$. Pocieszenie – Pocieszenie religijne; B-Neg – Negatywne emocje względem Boga; S-Neg – Negatywne interakcje społeczne związane z religią.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

W niniejszym artykule zaprezentowano strukturę czynnikową polskiej adaptacji Skali Pocieszenia i Napięcia Religijnego. Przedstawione wyniki badań nie potwierdziły 5-czynnikowej struktury RCSS. Polska wersja ma strukturę 4-czynnikową, z dobrze wyodrębnionymi trzema podskalami napięcia religijnego: Negatywne emocje względem Boga, Negatywne interakcje społeczne związane z religią i Lęk-Wina. Podskala Pocieszenie religijne okazała się jednowymiarowa i weszły do niej wszystkie pozycje, które w wersji oryginalnej tworzyły dwie podskale: Pozytywna relacja z Bogiem i Korzyści z wiary. Trzy podskale (Pocieszenie religijne, B-Neg, Lęk-Wina) uzyskały zadowalające własności pomiarowe spójności wewnętrznej. Natomiast niższy wskaźnik rzetelności podskali S-Neg wynikał stąd, że zawierała ona tylko dwie pozycje, odnoszące się do odmiennych aspektów napięć interpersonalnych. W związku z tym zasadna wydaje

się sugestii, by na obecnym etapie adaptacji w badaniach wykorzystujących RCSS obliczać nie tylko wynik w podskali S-Neg (którego interpretacja wymaga ostrożności), ale również analizować wyniki uzyskane w poszczególnych twierdzeniach, ponieważ dotyczą one odmiennych aspektów napięć społecznych. Skala ta wymaga poprawienia, a może nawet rozbudowy, w dalszych badaniach.

Dwa twierdzenia: pozycja 19 (*Jesteś przekonany/przekonana, że Bóg nie pochwała ciebie*) oraz pozycja 5 (*Obawiasz się, że ludzie wierzący potępiają cię za twoje błędy*) weszły do czynników innych niż własne. Natomiast pozycja 6 (*Jesteś przekonany/przekonana, że Bóg ocenia cię jako złego człowieka*) uzyskała wysoki ładunek w dwóch czynnikach: Lęk-Wina oraz B-Neg. Twierdzenia te zostały skorygowane, a ich wartość psychometryczna będzie zweryfikowana w dalszych badaniach. Przyszłe prace nad RCSS będą również wymagały pogłębionych analiz trafności skali oraz ustalenia jej stabilności.

Uzyskane własności psychometryczne dają nadzieję, że Skala Pocieszenia i Napięcia Religijnego może stać się trafnym, rzetelnym i łatwym w użyciu, a zatem wartościowym narzędziem pomiaru religijności w aspekcie pocieszenia i napięcia. Na obecnym etapie procesu adaptacyjnego może być wykorzystywana do badań naukowych podejmujących problematykę funkcjonalnych aspektów religijności.

LITERATURA CYTOWANA

- Acklin, M., Brown, E. i Mauger, P. (1983). The role of religious values in coping with cancer. *Journal of Religion and Health*, 22(4), 322-333.
- Allport, G. W. i Ross, J. M. (1967). Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 432-443.
- Benson, P. L. i Spilka, B. (1973). God image as a function of self-esteem and locus of control. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 13, 297-310.
- Bergin, A., Masters, K. i Richards, P. (1987). Religiousness and mental health reconsidered: A study of an intrinsically religious sample. *Journal of Counseling Psychology*, 34, 197-204.
- Coe, J. H. (2000). Musings on the dark night of the soul: Insights from St. John of the Cross on a developmental spirituality. *Journal of Psychology and Theology*, 28, 293-307.
- Drwal, R. Ł. (1995). *Adaptacja kwestionariuszy osobowości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Elliott, M. i Hayward, R. D. (2007). Religion and the search for meaning in life. *Journal of Counseling Psychology*, 53, 80-93.
- Ellison, C. (1991). Religious involvement and subjective well-being. *Journal of Health and Social Behavior*, 32(1), 80-99.
- Exline, J. J. (2002). Stumbling blocks on the religious road: Fractured relationships, nagging vices, and the inner struggle to believe. *Psychological Inquiry*, 13, 182-189.
- Exline, J. J. i Rose, E. (2005). Religious and spiritual struggles. W: R. F. Paloutzian i C. L. Park (red.), *Handbook of the psychology of religion* (s. 315-330). New York: Guilford.

- Exline, J. J., Yali, A. M. i Sanderson, W. C. (2000). Guilt, discord, and alienation: The role of religious strain in depression and suicidality. *Journal of Clinical Psychology*, 56, 1481-1496.
- Fitchett, G., Rybarczyk, B. D., DeMarco, G. A. i Nicholas, J. J. (1999). The role of religion in medical rehabilitation outcomes: A longitudinal study. *Rehabilitation Psychology*, 44, 1-22.
- Hambleton, R. K. (2001). The next generation of the ITC test translation and adaptation guidelines. *European Journal of Psychological Assessment*, 17(3), 164-172.
- Hayton, J. C., Allen, D. G. i Scarpello, V. (2004). Factor retention decisions in exploratory factor analysis: A tutorial on parallel analysis. *Organizational Research Methods*, 7, 191-205.
- Hunsberger, B., McKenzie, B., Pratt, M. i Prancer, S. M. (1993). Religious doubt: A social psychological analysis. *Research in the Scientific Study of Religion*, 5, 27-51.
- Hunsberger, B., Pratt, M. i Prancer, S. M. (2002). A longitudinal study of religious doubts in high school and beyond: Relationships, stability, and searching for answers. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41, 255-266.
- Idler, E. L., Musick, M. A., Ellison, C. G., George, L. K., Krause, N., Ory, M. G., Pargament, K. I., Powell, L. H., Underwood, L. G. i Williams, D. R. (2003). Measuring multiple dimensions of religion and spirituality for health research: Conceptual background and findings from the 1998 general social survey. *Research on Aging*, 25, 327-365.
- Jonas, E. i Fischer, P. (2006). Terror management and religion: Evidence that intrinsic religiousness mitigates worldview defense following mortality salience. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91, 553-567.
- Kirkpatrick, L. A. (2004). *Attachment, evolution, and the psychology of religion*. New York, NY: Guilford Press.
- Koenig, H. G. (1997). *Is religion good for your health? The effects of religion on physical and mental health*. New York: Haworth Press.
- Koenig, H. G., Kvale, J. i Ferrel, C. (1988). Religion and well-being in later life. *Gerontologist*, 28, 18-28.
- Koenig, H. G., McCullough, M. E. i Larson, D. B. (2001). *Handbook of religion and health*. Oxford, England: Oxford University Press.
- Kooistra, W. i Pargament, K. I. (1999). Religious doubting in parochial school adolescents. *Journal of Psychology and Theology*, 27, 33-42.
- Krause, N., Chatters, L. M., Meltzer, T. i Morgan, D. L. (2000). Negative interaction in the church: Insights from focus groups with older adults. *Review of Religious Research*, 41, 510-533.
- Krause, N., Ellison, C. G. i Wulff, K. M. (1998). Church-based support, negative interaction and psychological well-being: Findings from a national sample of Presbyterians. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 37, 725-741.
- Krause, N., Ingersoll-Dayton, B., Ellison, C. G. i Wulff, K. M. (1999). Aging, religious doubt, and psychological well-being. *The Gerontologist*, 39, 525-533.
- Manne, S. L., Taylor, K. L., Dougherty, J. i Kemeny, N. (1997). Supportive and negative responses in the partner relationship: Their association with psychological adjustment among individuals with cancer. *Journal of Behavioral Medicine*, 20, 101-125.
- Mueller, P., Plevak, D. i Rummans, T. (2001). Religious involvement, spirituality, and medicine: implications for clinical practice. *Mayo Clinic Proceedings*, 76(12), 1225-1235.
- Nielsen, M. E. (1998). An assessment of religious conflicts and their resolutions. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 37, 181-190.
- Pargament, K. I. (1997). *The psychology of religion and coping: Theory, research, and practice*. New York, NY: The Guilford Press.
- Pargament, K. I., Koenig, H. G. i Perez, L. M. (2000). The many method of religious coping: Development and initial validation of the RCOPE. *Journal of Clinical Psychology*, 56, 519-543.

- Pargament, K. I., Koenig, H. G., Tarakershwar, N. i Hahn, J. (2001). Religious struggle as a predictor of mortality among medically ill elderly patients. *Archives of Internal Medicine*, 161, 1881-1885.
- Pargament, K. I., Murray-Swank, N., Magyar, G. M. i Ano, G. G. (2004). Spiritual struggle: A phenomenon of interest to psychology and religion. W: W. R. Miller i H. Delaney (red.), *Judeo-Christian perspectives on psychology: Human nature, motivation, and change* (s. 245-268). Washington, DC: American Psychological Association.
- Pargament, K. I., Zinnbauer, B. J., Scott, A. B., Butter, E. M., Zerowin, J. i Stanik, P. (1998). Red flags and religious coping: Identifying some religious warning signs among people in crisis. *Journal of Clinical Psychology*, 54, 77-89.
- Park, C. L. (2005). Religion as a meaning-making framework in coping with life stress. *Journal of Social Issues*, 61(4), 1540-4560.
- Rook, K. (1984). The negative side of social interaction: Impact on psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46, 1097-1108.
- Ryan, R., Rigby, S. i King, K. (1993). Two types of religious internalization and their relations to religious orientation and mental health. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 586-589.
- Saraglou, V. (2002). Religion and the five-factors of personality: A meta-analytic review. *Personality and Individual Differences*, 32, 15-25.
- Schumacher, J., Wilz, G., Gunzelmann, T. i Brähler, E. (2000). The Antonovsky's Sense of Coherence Scale. Test statistical evaluation of a representative population sample and construction of a brief scale. *Psychotherapie, Psychosomatik, Medizinische Psychologie*, 50(12), 472-482.
- Schuster, T., Kessler, R. i Aseltine, R. (1990). Supportive interactions, negative interactions, and depressed mood. *American Journal of Community Psychology*, 18, 423-438.
- Sijtsma, K. (2009). On the use, the misuse, and the very limited usefulness of Cronbach's Alpha. *Psychometrika*, 74(1), 107-120.
- Streib, H., Hood, R. W., Keller, B., Csöff, R.-M. i Silver, C. F. (2009). *Deconversion: Qualitative and quantitative results from cross-cultural research in Germany and the United States of America*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.
- Tagay, S., Erim, Y., Brähler, E. i Senf, W. (2006). Religiosity and SOC – protective factors of mental health and well-being? *Zeitschrift für Medizinische Psychologie*, 15, 165-171.
- Virkler, H. A. (1999). Allaying fears about the unpardonable sin. *Journal of Psychology and Christianity*, 18, 254-269.
- Watson, P., Morris, R. i Hood, R. (1994). Religion and rationality: I. Rational-emotive and religious understandings of perfectionism and other irrationalities. *Journal of Psychology and Christianity*, 13, 356-372.
- Zwingmann, C. (1991). *Religiosität und Lebenszufriedenheit: Empirische Untersuchungen unter besonderer Berücksichtigung der religiösen Orientierung*. Regensburg: S. Roderer.